

УДК 338.124.4(045)

ВИСОЦЬКА М.П.

к.е.н., доцент

доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу

Навчально-наукового інституту міжнародних відносин

Національного авіаційного університету

ДОСЛІДЖЕННЯ АНТИКРИЗОВИХ ПІДХОДІВ УПРАВЛІННЯ МАКРОЕКОНОМІКОЮ

Анотація. У статті проаналізовані характерні риси сучасної економіки, причини криз. Розкрито вплив структурних диспропорцій в економіці на сучасні трансформаційні процеси. Розглянуто механізми боротьби з рецесією, що використовувались в економіках провідних країн світу і відмінності в антикризових підходах рекомендованих для інших країн. Зроблений висновок, про необхідність пошуку економічної моделі розвитку на основі якісно нових підходів і врахування особливостей конкретно кожної системи.

Ключові слова: криза, глобалізація, емісія, макроекономічна політика.

Высоцкая М.П., к.э.н., доцент кафедры международных экономических отношений и бизнеса Учебно-научного института Международных отношений Национального авиационного университета

ИССЛЕДОВАНИЕ АНТИКРИЗИСНЫХ ПОДХОДОВ УПРАВЛЕНИЯ МАКРОЭКОНОМИКОЙ

Аннотация. В статье проанализированы характерные черты современной экономики, причины кризисов. Раскрыто влияние структурных диспропорций в экономике на современные трансформационные процессы. Рассмотрены механизмы борьбы с рецессией применяемые в экономиках ведущих стран мира и отличия в антикризисных подходах рекомендуемых для других стран. Сделан вывод, о необходимости поиска экономической модели развития на основе качественно новых подходов и учета особенностей конкретно каждой системы.

Ключевые слова: кризис, глобализация, эмиссия, макроэкономическая политика.

Vysotska M.P., Ph.D, in Economics, Associate Professor of the Department of International Economic Relations and Business at the Institute of International Relations of the National Aviation University

RESEARCH OF ANTI-CRISIS APPROACHES OF MANAGEMENT OF MACROECONOMICS

Abstract. The personal touches of modern economy, reason of crises are analysed in the article. Influence of structural disproportions is exposed in an economy on modern transformation processes. The mechanisms of fight are considered against a recession applied in the economies of leading countries of the world and difference in anti-crisis approaches recommendable for other countries. Drawn conclusion, about the necessity of search of economic model of development on the basis of qualitatively new approaches and account of features certainly every system.

Key words: crisis, globalization, emission, macroeconomic policy.

Актуальність проблеми. В даний час в багатьох країнах світу спостерігається макроекономічна криза внаслідок якої виникають дисбаланси макроекономічних систем, що можна визначити через індикатори: спад виробництва, зниження зайнятості, зростання безробіття, зниження життєвого рівня, розрив-ВВП. Економічна криза включає в себе і реалізується через економічні і фінансові складові. Криза - поняття багатовимірне. Кожна економічна криза впливає на стан міжнародної системи, сприяючи зміні ресурсного потенціалу її суб'єктів і набору поставлених ними цілей. Сучасна глобальна криза, яка співпала за часом з фундаментальними зрушеннями в структурі міжнародних відносин, може мати наслідки для світової економіки і політики, які можна порівняти за глибиною впливу з наслідками кризи 1929-1933 років, і потребує всебічного аналізу і пошуку механізму управління макроекономікою на основі ефективних моделей структурних перетворень.

Аналіз досліджень і публікацій. Глобальні фінансово-економічні кризи, причини їх виникнення і наслідки виступають предметом вивчення і аналізу багатьох зарубіжних учених: Дж.М.Кейнса, К.Маркса, П.Кругмана, П.Самуельсона, Дж.Стігліца, А.Оукена, М.Фрідмена, Дж. Уільямсона, С.Фішера, Й.Шумпетера. І др. Дослідженням сучасних кризисів, їх особливостей і впливу на соціально-економічне розвиток національної економіки займаються українські учені: О. Барановський, В. Геєц, В. Базилевич, І. Малий, С. Панчишин та ін..

Метою статті є дослідження теоретичних передумов виникнення макроекономічних криз, визначення загальних тенденцій та наслідків макроекономічної політики, а також відмінностей у використанні стабілізаційного інструментарію в різних країнах.

Виклад основного матеріалу. Дослідження сучасної кризи дозволяє зазначити, що саме на іпотечному ринку США в 2005 р. почалися збої, довгостроковими наслідками яких стали обвал світових фінансових ринків і загроза глобальної рецесії. Але причинами сучасної глобальної фінансової кризи є не

тільки іпотечні проблеми, а накопичені системні дисбаланси в глобальній економіці і швидке зростання похідних інструментів при недостатньому і неадекватному регулюванні.

Багато економістів вважають, що глибина фінансово-економічної кризи недооцінюється в зв'язку з ігноруванням її фундаментальної причини - вичерпаності моделі глобального розвитку. Це криза моделі світоустрою і способу життя, яку тільки управлінським рішенням перебудувати не можливо. Модель кредитної емісії, яка забезпечувала економічне зростання, вичерпала свої можливості. Сучасна криза є кризою постіндустріальної моделі і викликана, в першу чергу, емісією ФРС під боргові зобов'язання та хибним уявленням, що глобалізація і світова економічна інтеграція створюють основу безперервного зростання економічного добробуту. На практиці це сприяло поширенню економічної кризи, яка почалась в США на весь світ внаслідок процесів глобалізації.

Існує безліч гіпотез походження криз, які можна звести до основних теорій (моделей): стохастичної, циклічної, теорії кризи надвиробництва і теорії керованості. В основі цих моделей лежать такі фундаментальні процеси: випадковість, закономірність (циклічність) і вольова причинність.

Широке поширення в економічній науці має циклічна теорія, а саме - гіпотеза про існування економічних циклів, регулярних коливань рівня ділової активності (від економічного буму до спаду). В даний час розрізняють чотири цикли (дно, зростання, пік, спад) різного періоду: короткострокові цикли Кітчина - коливання із середнім періодом 3-4 роки; середньострокові цикли Жюгляра (7-11 років); цикли Ковалю (15-20 років); цикли Кондратьєва - довгі хвилі з періодом в 40-60 років.

В основі стохастичної гіпотези кризи лежить теза про невизначеність та непередбачуваність світової економічної кон'юнктури, що обґрунтовується різною природою і унікальністю криз, які мали місце в історії і пов'язана великим числом суб'єктів економічної діяльності.

Економічну кризу пояснюють і кризою надвиробництва. Ще в XIX столітті в економічній теорії обґрунтували принцип випереджаючого зростання пропозиції. Оскільки в кожному циклі відтворення лише частина доданої вартості йде на створення попиту (зарплата), то зростання пропозиції завжди буде випереджати зростання попиту. Це пояснюється і принципом акселерації. Наслідком випереджаючого зростання пропозиції були дефляційні кризи надвиробництва, притому вони відбувалися все частіше і наслідки були глибше, а вихід з них все важче і довше. Так відбувалося до Великої депресії включно, з якої без системної перебудови вийти не вдалося. Здавалося, що виходом є постіндустріальна економіка, підживлювана штучним стимулюванням попиту.

Наслідком зародження криз є ринкове відхилення (нерівновага) попиту і пропозиції. Невідповідність обсягів попиту і пропозиції економісти класичної економічної теорії вважали тимчасовим явищем, яке нівелюється зміною заробітних плат, процентної ставки, рівня цін, і приведе ринок в стан рівноваги. При цьому рівновага попиту і пропозиції розглядалася з позиції досягнення потенціалу економіки. Саме процентна ставка урівноважує товарний і фінансовий ринок, оскільки стимулюючи або стримуючи рівень заощадження, є стимулом або гальмом для інвестування.

Існує і альтернативний підхід до оцінки ринкової рівноваги, в якому одним з основних чинників що викликає кризові прояви є недостатній сукупний попит. Дана концепція вказує на те, що стан рівноваги в нерегульованій економіці не співпадає з потенційним через невідповідність величини заощаджень та інвестицій, оскільки їх здійснюють різні економічні агенти. Для домогосподарств визначальними для заощаджень є мотиви особистого характеру (накопичення для покупки дорогих речей, забезпечення старості, страхування від непередбачених ситуацій). Мотивами для інвестування у фірм є максимізація норм прибутку і відсоткова ставка. Невідповідність величини заощаджень та інвестицій визначає невідповідність попиту і пропозиції. Тому, моделі, що пропонують шляхи виходу зі стану нерівноваги базуються на стимулюванні попиту. Причому в розвинених країнах, для стимулювання попиту, використовувалася модель внутрішньої кредитної емісії, а для «нерозвиненого світу» - зовнішнє кредитування.

Характерними рисами сучасної економіки є:

- Масована емісія грошей:

Глобальна фінансова система встояла за рахунок різкого нарощування грошової емісії у вигляді безвідсоткових кредитів наданих найбільшим банкам США, Великобританії, Німеччини, Франції та Швейцарії. Внаслідок цього існуючі диспропорції лише посилились: стрибкоподібно зріс державний борг, продовжилось роздування бульбашок деривативів, включаючи фондові ринки.

- Фіатні гроші:

Після скасування у 1971 році золотого забезпечення долара на зміну Бреттон-Вудської системи прийшла Ямайська. Фінансова система набула усіх ознак типової фінансової піраміди, керованої ФРС США. Вартість долара визначається штучним попитом на нього, як на головну світову резервну валюту. Фактично долар спирається тільки на довіру до нього платників, забезпечену складною системою політичних, психологічних, військових, фінансових та організаційних заходів. Устрій міжнародної фінансової системи зобов'язує всі країни користуватися долларом в якості головної резервної валюти, основного платіжного засобу, що забезпечує міжнародну торгівлю, і, головне, брати долларові кредити, для виплати відсотків за якими, як правило, доводиться вдаватися до ще більших позик. Все це в сумі дає ФРС право і можливість необмеженої емісії і створює світову фінансову піраміду. Варто відзначити, що в 1944 році, коли були укладені Бреттон-Вудські угоди, які прив'язали всі капіталістичні валюти до долара, а його, в свою чергу, до золота, економіка

США становила понад 50 відсотків від світової. На сьогодні по виробництву - лише 20 відсотків, а за споживанням - 40 відсотків.

– Зростання боргів :

Створення боргів (внаслідок емісії кредитних грошей в розвинених країнах під низькі відсотки для стимулювання попиту) стало інструментом стимулювання приватного попиту в рамках політики «рейганоміки», прийнятої спочатку в США, а потім і в усьому світі з 1981 року. В результаті, в США боргове навантаження на середнє домогосподарство зросло в два рази (в порівнянні з 1980 роком, з 60% від реально наявних доходів до понад 120% в 2008). Обслуговування цих боргів йшло через рефінансування, підкріплене поступовим зниженням вартості кредиту. На сьогодні виплатити ці борги без різкого падіння життєвого рівня населення навіть при нульовій ставці рефінансування неможливо. В ЄС ситуація трохи легше, однак там вище боргове навантаження держав, оскільки стимулювання приватного попиту йшло, в основному, через державні бюджети. Модель стимулювання економіки, якої дотримується ФРС з 1981 року - модель кредитного стимулювання попиту за рахунок пом'якшення грошово-кредитної політики. У 1981 році облікова ставка була 19%, а до 2008 знизилася практично до 0%. Неможливість подальшого зниження була компенсована емісією, яка тривала з 2008 по 2014 роки. У 2014 році закінчилася масова емісія долара, і, відповідно, призупинився процес стимулювання приватного попиту. Крім того, ще більше посилюються проблеми використання долара як світової валюти.

– Від'ємна норма заощадження:

Розвинені країни з 80-х років 20 ст. не тільки не збільшують норму заощадження, а здійснюють споживання за рахунок збільшення боргу. Ця економічна політика (рейганоміка) почала розвиватися в США і заснована на зростанні споживання внаслідок зниження кредитної процентної ставки. Проведення такої політики, як було сказано раніше, призвело до збільшення сукупного боргу домогосподарств у два рази.

У країнах з низьким рівнем економічного розвитку спостерігається зниження норми заощадження внаслідок зниження використовуваного доходу. Статистичні дані свідчать, що лише 6,2% населення України мало в 2015 році дохід, достатній для здійснення заощаджень. Для 45,7% населення доходів було достатньо тільки для споживання (без заощаджень), 43,2% населення використовували дохід в основному на харчування, 3,7% не мали достатній дохід навіть для забезпечення достатнього харчування[5].

Причинами сучасних криз можна вважати:

- Циклічність динаміки національних економік розвинених країн і посилення синхронізації цих процесів в основних центрах світової економіки;
- Деформація ціноутворення;
- Порушення умов конкуренції;
- Вплив технологічних циклів;
- Погіршення умов процесів відтворення;
- Зниження ефективності і якості менеджменту;
- Глобалізація світової економіки і світових фінансів на загальному тлі зростання політичної нестабільності і загроз збройних конфліктів в різних регіонах світу;
- Зовнішні та внутрішні шоки.

Прагнучи стабілізувати ситуацію і нейтралізувати загрозу руйнування доларової фінансово-боргової піраміди, в даний час робляться спроби дестабілізації і хаотизації країн-кредиторів, колапс яких дозволяє списати значну частину американських зобов'язань і привласнити активи. Цьому сприяє вимога виконання правил Вашингтонського консенсусу (ВК). Їх суть - забезпечити повний перехід цих країн в західну фінансово-економічну систему. Відповідно, були розроблені базові правила, які вважаються абсолютно принциповими для застосування.

ВК- набір правил, яких повинні дотримуватися країни, які розраховують на нові кредити, реструктуризацію старих боргів або іноземні інвестиції. Саме в цій якості ВК знайшов політичну значимість. Варто відзначити, що використовується версія ВК, на думку автора - англійського економіста Джона Вільямсона, який в 1989 р. сформулював як звід правил економічної політики для країн Латинської Америки, представлена як неоліберальний (неоконсервативний) маніфест, узагальнюючий принципи економічної політики американських і британських неоконсерваторів часів Рейгана і Тетчер, містить суттєві відмінності в двох пунктах консенсусу[1].

Перший пункт стосується валютного курсу. Бреттон-Вудські інститути наполягають на тому, що країна повинна надати валютним курсам вільне плавання. Це прямо суперечило версії Вашингтонського консенсусу Дж. Вільямсона, що передбачала "конкурентний обмінний курс". У доповіді 1989 р. Вільямсон пояснював, що конкурентний курс повинен відповідати ключовим макроекономічним параметрам, незалежно від того, яким способом ця відповідність досягається. Іншими словами, допускалося цілеспрямоване регулювання курсу за певними правилами. А неоліберальні правила, навпаки, виключають цей інструмент з арсеналу засобів державного регулювання.

Другий пункт - регулювання капітальних потоків. МВФ з середини 1990-х років стали наполягати на тому, щоб країни йшли на лібералізацію своїх капітальних рахунків (в первісній версії ВК заклик до лібералізації потоків капіталів свідомо обмежувався прямими іноземними інвестиціями).

Обидва ці відхилення від оригінальної версії були, за заявою автора, жажливі, причому перше з них значною мірою відповідає за аргентинську кризу 2001 року, а на другому лежить значна частка відповідальності за азіатську кризу 1997 р.

Вільямсон фіксує і деякі інші розбіжності між політикою Вашингтона і своєю версією ВК, зокрема, в трактуванні пункту про приватизацію, коли провал шоккових приватизаційних програм в колишніх планових економіках став очевидним.

У сфері макроекономічної політики ВК вимагає збалансованого бюджету при обмеженні державного регулювання кредитних ринків, жорстку монетарну політику, зовнішньоторговельну лібералізацію, приватизацію і дерегулювання ринка праці.

Критичний підхід обумовлений і тим, що висновком з ВК є абсолютний пріоритет іноземних інвестицій, які вважаються єдиним джерелом розвитку. Головним завданням будь-якого національного уряду стає залучення іноземних інвестицій. Відзначимо, що будь-яка національна банківська система теж може займатися кредитною емісією, але оскільки це фактично послаблює монополію долара, в перелік принципів ВК була введена ідея про те, що іноземні інвестиції йдуть в країну тільки при низькій інфляції, для досягнення якої необхідно стискати грошову масу. На практиці це призводить до різкого обмеження для банків можливості кредитувати реальну економіку, падіння грошово-кредитного мультиплікатора і знижує для виробників таких країн можливості конкурувати із західними. Недоступність кредиту підвищує його вартість, а звідси і витрати вітчизняних виробників. Іноземні інвестиції при цьому направляються в розвиток мереж торгівлі імпортною продукцією. Високі процентні ставки в умовах вільного транскордонного руху капіталу забезпечують приплив коротких грошей, дохід від яких спрямовується на валютні спекуляції. Результатом є девальвація та висока валатільність національних валют.

ВК спочатку критикували за односторонню сфокусованість на економічному зростанні ігноруванні інших цілей, особливо соціальної справедливості, проте пізніше стало ясно, що і сфокусованість на зростанні - це не більше ніж ілюзія. Всі заходи, що нав'язуються через МВФ, мали такі наслідки - вільне переміщення спекулятивних капіталів; тотальну приватизацію (включаючи ті області, де неможлива конкуренція) і, як наслідок, необґрунтоване підвищення цін; високі процентні ставки, що перешкоджають розвитку промисловості; скорочення до мінімуму або ліквідація всіх соціальних програм (безкоштовної або дешевої системи охорони здоров'я, освіти, дешевого житла, громадського транспорту та ін.); відмова від програм захисту природи і охорони навколишнього середовища; підтримка стабільності національної валюти шляхом встановлення її залежності від долара США і обмеження реальної грошової маси; податкові реформи, які збільшують тиск на бідних і полегшують податковий тягар багатих.

Дослідження, здійснене в 1997 році для "Фонду спадщина" (Heritage Foundation), показало, що в період з 1965 по 1995 рік МВФ намагався "врятувати" 89 країн. Сьогодні 48 з них знаходяться приблизно в тій же ситуації, як і до отримання грошей МВФ, а 32 стали ще біднішими, опинившись в економічному колапсі.

Відмінності економічної політики розвинених країн:

- Світовий досвід показує, що ефективним механізмом боротьби з рецесією є монетарне стимулювання. Ставки рефінансування в провідних економіках світу (в першу чергу в країнах емітентах резервних валют) є мінімальними 0,25% -0,5%, або негативними (з урахуванням інфляції). Дотримання економік, що розвиваються рекомендацій МВФ (підвищення ставок) призводить до зовнішньої кредитної залежності. В ЄЦБ застосовуються диференційовані процентні ставки для банків, що фінансують пріоритетні проекти. У разі направлення коштів комерційним банкам у пріоритетні сфери в реальному секторі ЄЦБ навіть ввів негативні ставки.

- У Японії була побудована система, що забезпечує рух капіталів в стратегічні галузі на основі прийнятого для учасників рівня процентних ставок (у тому числі шляхом обмеження невинуватеної конкуренції при проведенні процентної політики). При цьому самі банки групувалися за певними критеріями з точки зору пріоритетності кредитування. Для забезпечення реального виконання поставлених завдань, застосовувалися різні інструменти і механізми підтримки і стимулювання. Наприклад, система цінних субсидій для пріоритетних виробництв, пільгові кредити для державних і комерційних банків, які надають кредити пріоритетним галузям. Застосовувалося і застосовується зараз в Японії, США та інших провідних економіках здешевлення кредитів через зниження процентних ставок. При цьому визначаються сфери «пріоритетного кредитування» у відповідності з наміченими пріоритетами. У разі порушення банки позбавляються можливості надалі на колишніх умовах отримувати такі ресурси в ЦБ.

- У провідних країнах і приплив і знаходження іноземних ресурсів на внутрішньому ринку перебуває під ретельним контролем. У 2007 році в США створено комітет з іноземних інвестицій (до його складу поряд з економічними міністрами входили міністр оборони і міністр національної безпеки, генеральний прокурор, директор національної розвідки, державний секретар), який регулює приплив інвестицій в країну. Це свідчить про актуальність підходу до розгляду питань припливу капіталу за умов значного обсягу, з точки зору гео економічної і стратегічної безпеки. Відзначимо, що обсяг накопичених прямих іноземних інвестицій і їх питомої ваги в ВВП США - 5,4 трлн дол. або 31,1%. Частка всіх ПІІ в ВВП Японії - 3,7% (170 млрд дол). Політика опори на власні сили, а не на іноземні інвестиції, захист національних компаній і банків, дозволили Японії досягти однієї з основних цілей для держави - фінансової незалежності[4].

Різний підхід застосовується в питаннях лібералізації торгівлі. Якщо мова йде про необхідність закриття власних ринків, то розвинені країни часто готові йти на це, незважаючи на те, що це суперечить їхнім рекомендаціям для решти світу.

Висновки. Хоча всі форми глобальної інтеграції та лібералізації повинні відповідати інтересам всього міжнародного співтовариства, вони фактично створені розвиненими країнами з метою посилення своєї глобальної присутності. Всі механізми і інститути спрямовані на забезпечення зовнішньої експансії країн-засновників і відповідають їх інтересам. Економічне зростання останніх десятиліть відбувалося як за рахунок чисто територіальної експансії, так і в результаті якісних змін, появи більш складних і менш контрольованих фінансових інструментів. Варто відзначити і посилення дирижистських тенденцій в економічній політиці провідних країн світу. Сучасна глобальна криза відображає і глибинні проблеми соціально-економічного розвитку провідних країн, і супроводжується якісними зрушеннями в політичному, економічному та ідеологічному обличчі світу. Кризи такого роду призводять до появи якісно нових економічних моделей розвитку. Вихід на траєкторію нового стійкого зростання можливий, якщо уряд окремої країни вирішить проблеми, що становлять глибинні основи кризи: технологічні, економічні, регулятивні, соціальні і, можливо, геополітичні. Подібні зміни вимагають застосування успішного в минулому досвіду, але на основі якісно нових підходів і врахування особливостей конкретно кожної системи.

Література

1. Ананьин О., Хаиткулов Р., Шестаков Д. Экономическая теория. Вашингтонский консенсус: пейзаж после битв/О. Ананьин, Р. Хаиткулов, Д. Шестаков//Мировая экономика и международные отношения. – 2010. - №12. - С. 15-2.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О.І. Барановський. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. - 759 с.
3. Манушин Д.В. Уточнение понятия «Макроэкономический кризис» / Д.В. Манушин // Финансы и кредит. Вопросы экономики т. 24, вып. 4, апрель 2018. - С.39-56. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – джерело:<http://www.fin-izdat.ru/journal/>
4. [http://japan.kantei.go.jp/96_abe/documents/2013/-Strategy of Global Outreach URL: 1200485_7321.html](http://japan.kantei.go.jp/96_abe/documents/2013/-Strategy%20of%20Global%20Outreach%20URL%3A%201200485_7321.html).
5. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів Ukraine Households Self-Perceived of Their Income (за даними вибіркового опитування домогосподарств у січні 2016 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/Rar\\$DIa0.628/Sbornik_samoocinka_2015_for_web.pdf](file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/Rar$DIa0.628/Sbornik_samoocinka_2015_for_web.pdf)